

Зоріна О. А.,

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри обліку, аудиту та оподаткування,
Національна академія статистики, обліку та аудиту, м. Київ*

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Кінець двадцятого століття ознаменував не лише перехід з одного тисячоліття в інше, а й перехід у нову еру економіки – постіндустріальне господарство. З погляду теорії економічного розвитку його однією з відмінних рис є те, що зростаючий інформаційний фонд стає головною джерелом суспільного багатства. В економічно розвинених країнах основна проблема розширення виробництва – не нестача капіталу, а нестача інформації, необхідної для використання капіталу з найбільшим успіхом. Більше того, здатність створювати, накопичувати та застосовувати інформацію виявляється в кінцевому підсумку найважливішим елементом конкурентоспроможності підприємства.

Перехід України до ринкової економіки викликав різкий стрибок значення інформаційного забезпечення господарської діяльності, що поставило нові цілі перед економічними науками, у тому числі перед обліково-аналітичними. На перший план висувається завдання максимального використання економічної інформації для ухвалення оптимальних управлінських рішень. Це завдання не може бути вирішене в рамках однієї прикладної економічної дисципліни, необхідна їхня злагоджена взаємодія. У цих умовах слід вважати позитивним процес інтеграції наук, який знаходить своє відображення у формуванні обліково-аналітичного механізму. Одним із основних його завдань є отримання інформації, її обробка та прийняття на її основі тактичних та стратегічних рішень. Інформація є і основою для функціонування обліково-аналітичного механізму, і продуктом його діяльності. Головне навантаження щодо отримання економічних даних припадає на бухгалтерський облік, оскільки він завжди був і залишається основним “постачальником” економічної інформації про господарську діяльність підприємств.

Проте бухгалтерський облік неспроможний самотужки задовольнити потреби менеджменту в управлінні підприємством. Для підвищення ефективності прийнятих рішень, безумовно, необхідний взаємозв'язок бухгалтерського обліку з іншими економічними важелями: планування, аудит, аналіз, правове забезпечення. Взаємовплив цих елементів, на нашу думку, проявляється через обліково-аналітичний механізм, під яким слід розуміти сукупність функцій управління, що забезпечують збирання та обробку даних для отримання економічної інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень та здійснення контролю за їх виконанням з метою досягнення найвищої ефективності виробництва.

В умовах пріоритету процесів світової інтеграції в глобальній економічній системі все більшого значення набуває обліково-аналітичний механізм зовнішньоекономічної діяльності підприємства, під яким слід розуміти сукупність функцій управління, що забезпечують збирання та обробку даних про зовнішньоекономічні виробничо-господарські операції, в частині отримання економічної інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень та здійснення контролю за їх виконанням з метою досягнення найвищої ефективності виробництва.

Якщо розглядати обліково-аналітичний механізм ЗЕД з погляду формаційних умов його функціонування, то він має ту саму структуру, що й обліково-аналітичний механізм «загалом»: економічні інтереси, які спонукають до ведення ЗЕД, система її регулювання та обліково-аналітичні підсистеми. Але в той же час у нього є ціла низка особливостей, які потребують ретельного дослідження, оскільки розуміння відмінних рис будь-якої сфери господарювання необхідне для виявлення її найбільш суттєвих проблем, пошуку шляхів їх вирішення та визначення напрямку розвитку даної області. Розглянемо докладніше відмінні риси обліково-аналітичного механізму ЗЕД.

По-перше, в основі необхідності ЗЕД, як і всієї господарської діяльності, лежать передусім економічні інтереси окремих суб'єктів господарювання. Але в даному сегменті економіки основною відмінною якістю таких інтересів є їхній міжнаціональний масштаб. На рівні підприємства розвиток зовнішньоекономічної діяльності дозволяє використовувати переваги міжнародного поділу праці через збільшення ступеня свободи у виборі найефективніших шляхів для вирішення таких важливих виробничих завдань:

- реалізація конкурентних переваг внаслідок виходу на зовнішній ринок;
- можливість досягнення оптимальних розмірів виробництва;
- зниження собівартості продукції шляхом заміни дорогих вітчизняних компонентів виробництва на більш дешеві імпортні, використання зарубіжних ліцензій та «ноу-хау», залучення дешевшої робочої сили з-за кордону, перенесення частини виробничого процесу у більш сприятливі закордонні умови тощо;
- отримання максимального прибутку від виробництва при вільному виборі напрямків та форм реалізації готової продукції;
- свобода у виборі виробничого партнера з кооперації, який найбільше відповідає економічним інтересам підприємства;
- можливість залучення інвестицій на найвигідніших умовах, створення спільних підприємств.

По-друге, відмінною рисою обліково-аналітичного механізму ЗЕД, характерною не лише для нашої країни, а й для всієї світової економіки, є значно складніша, порівняно із внутрішньою сферою господарювання, система регулювання. Збільшення ступеня складності пов'язані з тим, що регулювання зовнішньоекономічної діяльності максимально залежить від

світових економічних процесів. Тому до системи регулювання ЗЕД, крім основоположних елементів – державне та недержавне регулювання, канали регулювання, рівні суб'єктів регулювання та методи регулювання – входять такі специфічні складові, як міжнародне право, митно-тарифна політика, державна політика економічної безпеки країни та ін.

По-третє, дослідження обліково-аналітичного забезпечення ЗЕД дозволяє виділити як загальні особливості, характерні для всієї системи, так і специфічні особливості бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту. Перші формуються в основному під впливом відмінностей України від інших країн та процесу переходу нашої країни до ринкової економіки. Другі – пов'язані зі специфікою ЗЕД стосовно внутрішньогосподарської діяльності.

Серед особливостей, пов'язаних з відмінностями України від інших країн, слід насамперед відзначити військовий стан в країні, який триває уже понад 2 роки. Значна частина України наразі перебуває в окупації, що не може не відобразитися на здійсненні ЗЕД.

Ще однією особливістю функціонування обліково-аналітичного механізму ЗЕД є жорсткий валютно-фінансовий контроль [1]. Висока криміналізація вітчизняної економіки взагалі і особливо її зовнішньоекономічного сектора, нестабільність внутрішнього ринку, перманентна інфляція спричиняють масовий відтік капіталу за кордон. Внаслідок цього держава для захисту національної економічної безпеки змушена постійно посилювати заходи валютного контролю.

Специфічність умов ведення ЗЕД [2] накладає відбиток і на окремі підсистеми її обліково-аналітичного механізму: бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Моніторинг економічних видань показує, що основними відмінними рисами бухгалтерського обліку ЗЕД вважаються паралельний облік у гривні та валюті, особливий план субрахунків та наявність такого об'єкта обліку, як курсова різниця.

Наведені вище особливості традиційні для обліку ЗЕД і досить широко висвітлені в економічній літературі. Але розширення кола інтересів підприємств у зовнішньоекономічній діяльності підвищує вимоги до інформації, що надається бухгалтерським обліком. Так, при створенні дочірніх фірм за кордоном виникає потреба консолідації звітності. У цьому необхідно враховувати як відмінності правил обліку країни ведення зарубіжної діяльності, так і функціональну валюту (валюта основного економічного середовища суб'єкта господарювання, у якому він здійснює свою діяльність). При її перерахунку в гривні виникатимуть курсові різниці, які мають відповідно до МСБО 21 [3] особливий порядок обліку.

В останні роки українські підприємства все частіше стали стикатися з необхідністю подання звітності, складеної МСФЗ. Вважаємо, що спонукальні мотиви до трансформації фінансової звітності відповідно до МСФЗ так чи інакше пов'язані з окремими сторонами ЗЕД. Працюючи на внутрішньому ринку, для підприємства такої необхідності зазвичай немає. Отже, складання звітності за міжнародними стандартами є прерогативою саме обліково-аналітичного механізму ЗЕД.

Стрімкий розвиток ЗЕД пред'являє нові вимоги як до бухгалтерського обліку, так і до аналізу діяльності підприємства у цій сфері. Серед його відмінних рис як основних можна назвати такі. Під час проведення аналізу ЗЕД виникає проблема вибору інформаційної бази до розрахунку показників оборотності оборотного капіталу. Дані періодичної бухгалтерської звітності найчастіше не можуть бути безпосереднім джерелом для такого аналізу, оскільки початок та кінець виконання зовнішньоторговельного контракту не збігаються ні з календарним, ні з податковим періодом. Така особливість аналізу ЗЕД викликає необхідність широкого впровадження управлінського обліку.

Ще одна особливість аналізу ЗЕД полягає в тому, що при здійсненні зовнішньоторговельних операцій необхідно враховувати так звану альтернативну вартість грошей. Під нею розуміється рівень прибутковості будь-яких інших проектів, що відповідають розглянутому рівню ризиків. Складність такого аналізу полягає в необхідності враховувати тенденції зміни курсу валют стосовно гривні.

Таким чином, виходячи з вище перелічених особливих рис обліково-аналітичного механізму ЗЕД, можна зробити висновок, що його розвиток має йти за такими основними напрямками:

- підвищення аналітичних можливостей вихідної інформації для внутрішніх користувачів;
- створення сприятливих умов для розширення ЗЕД шляхом надання даних, максимально зрозумілих закордонним партнерам – транснаціональної звітності;
- досягнення можливості зіставлення показників фінансово-господарської діяльності підприємства з показниками аналогічних підприємств за кордоном і всередині країни.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про валюту і валютні операції» № 2473-VIII, в редакції від 01.01.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>
2. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» № 959-XII, в редакції від 31.12.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>
3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 21 (МСБО 21) «Вплив змін валютних курсів» № 929_022, в редакції від 01.01.2012 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_022#Text